Title: "De Nederlandsche Provinciewapens Naar Heraldische Gegevens ± 1500 Met Verklarende Tekst"

Publisher: Uitgave Fimku Utrecht

Language: Dutch

Year: Presumably 1944

Contains:

1 envelope with glued on element on the front
colour with silver metallic print
155 x 205 mm

1 booklet "Korte Beschrijving en Geschiedenis der Nederlandsche Provincie Wapens"
16 pages
colour print
135 x 190 mm

11 plates of historical versions of the Dutch province coats of arms (excluding Flevoland)
colour with silver metallic print
153 x 200 mm

DE

NEDERLANDSCHE PROVINCIEWAPENS

NAAR

HERALDISCHE GEGEVENS

± 1500

MET

VERKLARENDE TEKST

UITGAVE FIMKU UTRECHT

3,75

KORTE BESCHRIJVING EN GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE PROVINCIE WAPENS

f

ZUID-HOLLAND.

Wapen: in goud een naar rechts gewende, klimmende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw (Holland).
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.

NOORD-HOLLAND.

Wapen: gedeeld; 1: in goud een naar rechts gewende, klimmende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw (Holland); 2: in blauw twee boven elkaar geplaatste gaande en aanziende leeuwen van goud, vergezeld van vijf liggende blokken van hetzelfde, waarvan twee bij het schildhoofd, twee tussen de leeuwen en één bij de schildvoet (West-Friesland).
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.

Noord- en Zuid-Holland, die tot 1840 onder den naam van Holland één waren, voerden na de scheiding beide de Hollandse leeuw in hun wapen. Noord-Holland echter slechts tot 1907, toen dit voor haar opnieuw werd vastgesteld als bovenomschreven. Dit werd toen samengesteld uit de wapens van Holland en West-Friesland.
In 885 werd een zekere Gerulf door den Duitsen Keizer beleend met een graafschap tussen Rijn en Hillegom (Kennemerland). Door schenkingen (Maasland), veroveringen (West-Friesland) en beleningen vergrootten Gerulfs nazaten hun gebied. In 1018 wist Dirk III in een overwinning bij Vlaardingen zijn onafhankelijkheid van den Keizer te bevechten. In 1101 is het eigenlijke graafschap Holland gevormd uit de West-Friese graafschappen Kennemerland, Rijnland en Neder-Maasland. De naam Holland zou afkomstig zijn van Holtland, een

dorpje bij Leiden, dat het kernleen geweest zou zijn, waaraan de overige lenen vastzaten. Het is Dirk V († 1091) die als eerste de titel: graaf van Holland voerde. (Eertijds sprak men van de graaf van Kennemerland). In 1198 neemt graaf Dirk VII van Holland tijdens één der vele kruistochten de leeuw als blazoen aan, dat sindsdien het wapen der graven van Holland is gebleven. De leeuw in het wapen doelt op de overwinnende leeuw van Juda.
De graven van Holland voerden in hun wapen het schild, gedekt door een gekroonde helm; als helmteken de Hollandse leeuw uitkomend. De dekkleden in de Hollandse kleuren: goud en rood.

Van 1198—1299 werd het wapen aldus gevoerd door de graven uit het Holandse Huis. Door het kinderloos sterven van graaf Jan I van Holland komt het graafschap aan Jan van Asvesnes, graaf van Henegouwen. De Hollandse graven uit het Henegouwse Huis (1299—1345) voerden een gevierendeeld schild met in het 1e en 4e kwartier het wapen van Henegouwen en in het 2e en 3e kwartier het wapen van Holland. Als in 1345 graaf Willem IV uit dit Huis kinderloos sneuvelt komen Holland, Zeeland en Henegouwen aan zijn zuster Margaretha, gemalin van Lodewijk IV van Beieren, Keizer van Duitsland. De graven uit dit Beierse Huis (1345—1433) vierendeelden hun eigen stamwapen met het gevierendeelde wapen van Henegouwen-Holland. De graven uit de daarop volgende Bourgondische en Oostenrijkse Huizen namen de Hollandse leeuw echter niet meer in hun wapen op.

Noord- en Zuid-Holland, die, zoals gezegd, tot 1840 één waren, spelen een zo voorname rol in de historie, dat zelfs nu nog vaak Nederland met de naam „Holland" wordt aangeduid. Het is dan ook niet mogelijk beide provincies afzonderlijk te bespreken.

ZEELAND.

Wapen: golvend doorsneden; 1: in goud een halve, naar rechts gewende, klimmende, uitkomende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw (halve Holl. wapen); 2: golvend gedwarsbalkt van blauw en zilver in zes stukken.

Dit wapen stelt de Hollandse leeuw voor, worstelend met de zee, en doelt met de bijbehorende spreuk „Luctor et Emergo" op de eeuwigdurende strijd, die deze gewesten met het water te voeren hebben.
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.

In de Frankische tijd bestond Zeeland uit verschillende gouwen: Schalda (Schouwen), Bevelanda (Beveland), Brunisila (Borselen) en Walacria (Walcheren). Nadat de Noormannen uit het land verdreven waren voerden de graven van Holland en Vlaanderen een eeuwenlange strijd over het bezit van het zuidelijke deel. Zowel Dirk IV van Holland als Boudewijn V van Vlaanderen meenden zich bij hun aanspraken te kunnen beroepen op Keizerlijke giftbrieven. Eerst sedert 1246 noemden de graven van Holland zich bij voortduring ook graven van Zeeland, al noemde ook Dirk VII zich al eens in 1198 graaf van Holland en Zeeland. Aan deze strijd kwam pas een einde in 1323 toen graaf Lodewijk I van Vlaanderen afstand deed van zijn rechten op Zeeland ten behoeve van graaf Willem III van Holland, bijgenaamd „de Goede".

De laatste graaf van Holland en Zeeland was de Spaanse Koning Philips II.

UTRECHT.

Wapen: gevierendeeld; 1 en 4: in rood een kruis van zilver (bisdom Utrecht); 2 en 3: in goud een naar rechts gewende, klimmende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw (graafschap Holland); over alles heen een hartschild, rechts geschuind van zilver en rood (stad Utrecht).
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.

Het Kruis is hier het symbool van het Christendom; het was immers de eerste bisschop Willebrord (± 700) die daar het kruis over het heidendom der Friezen deed zegevieren. Het oorspronkelijke wapen van het bisdom Utrecht bestond dan ook alleen uit het kruis, en het was Jan v. Zierik, die als eerste bisschop (± 1290) met dit bisschoppelijke wapen zegelde. Het wereldlijk gebied van deze kerkvorsten wordt aangeduid met de naam „Het Sticht" en is verdeeld in Nedersticht (de prov. Utrecht) en Oversticht (de provincies Overijsel en Drenthe). Gedurende de Middeleeuwen hadden de bisschoppen een voortdurende strijd te voeren met de graven van Holland en Gelder, die hun gebied ten koste van het bisdom wensten te vergroten. Strijdensmoe deed de 58e bisschop Hendrik van Beieren in 1528 afstand van zijn wereldlijk gezag ten gunste van Keizer Karel V. Sindsdien is de geschiedenis van Utrecht ten nauwste met die der andere gewesten verbonden.
In 1528 werd het wapen de Hollandse leeuw met een zilveren kruisje op zijn schouder, terwijl het in 1858 opnieuw als eerst-omschreven werd vastgesteld.
Als wereldlijk heer voerden sommige der bisschoppen in hun wapen: het schild gedekt met een helm, als helmteken een drie-dubbele uitgespreide pauwenstaart in na-

tuurlijke kleuren, komende uit een rode kuip, beladen met een zilveren kruis volgens het schild. Dekkleden: zilver en rood.

GELDERLAND.

Wapen: gedeeld; 1: in blauw een omgewende, klimmende gekroonde leeuw van goud, getongd en genageld van rood (Gelder); 2: in goud een naar rechts gewende, klimmende leeuw van zwart, getongd en genageld van rood (Gulik).
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vorstenhoed, omvangen door een kroon.

De hertogen van Gelder voerden sedert 1371 in hun wapen het schild, gedekt door twee gekroonde helmen met als helmtekens: 1: een witte uitgespreide pauwenstaart beladen met een blauwe schijf, waarop een gouden leeuw volgens het schild (Gelder); 2: een hondenkop van goud, getongd en gehalsband van rood, tussen een zwarte vlucht. (Gulik).
Dekkleden in de Gelderse en Gulikse kleuren.

Als eerste graaf van Gelder wordt genoemd Otto I van Nassau, graaf van Gelder en Zutphen (oorkonde van 1190). Deze Otto (1182—1206) was de stamvader der graven en hertogen van Gelder. Het oudste wapen vertoont een schild van zilver, beladen met drie mispelbloemen van rood (Gelderse bloem). Onder de regering van genoemde Otto van Nassau werd het wapen door keizer Hendrik IV van Duitsland veranderd in de Nassause leeuw (leeuw van goud op een veld van blauw). Graaf Reinoud I (1272—1326) voegde aan de leeuw de blokken toe, maar onder Reinoud II (1326—1343), onder wiens regering in 1339 door keizer Lodewijk IV het graafschap Gelre tot hertogdom werd verheven, werden de

blokken weer uit het schild verwijderd. De leeuw kreeg echter bij die gelegenheid een kroon en een dubbele staart. Door het uitsterven in mannelijke lijn kwam het hertogdom Gelder in 1371 aan Willem VI van Gulik. Deze voegde aan de Gelderse leeuw (oorspronkelijk Nassause leeuw) in het wapen de Gulikse leeuw toe, dat tot 1543 het wapen der hertogen van Gelder bleef. In dat jaar wordt Karel V, na lange strijd met Karel van Gelder, heer van Gelderland en houdt het hertogdom Gelder als zodanig op te bestaan.

OVERIJSEL.

Wapen: in goud een golvende dwarsbalk van blauw; over alles heen een naar rechts gewende, klimmende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw.
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.

Overijsel is ontstaan door samensmelting van verschillende landschappen, waarvan de namen tot heden bewaard zijn gebleven, n.l. Vollenhove, Salland en Twente. Deze landschappen werden aanvankelijk door, vanwege den Keizer aangestelde graven bestuurd, tot ze door schenking of koop aan den bisschop van Utrecht kwamen. Van nu af vormden zij met Drenthe als het z.g.n. Oversticht een deel van het bisdom. Salland was met zijn drie stemhebbende steden Deventer, Zwolle en Kampen het belangrijkste deel van het Oversticht. In de langdurige strijd, die de bisschoppen van Utrecht te voeren hadden met de graven van Holland en de hertogen van Gelder, had ook het Oversticht zijn deel, tot in 1528 bisschop Hendrik van Beieren, door Karel van Gelder in het Oversticht in het nauw gebracht, zijn wereldlijke

rechten afstond aan Karel V. Het gewest kreeg de naam Overijsel en tot wapen de Hollandse leeuw met de golvende dwarsbalk, voorstellende de rivier de IJsel. Na de Unie van Utrecht (1579) werd Overijsel 6e in rang onder de Verenigde Provinciën en vormde een deel der republiek.

FRIESLAND.

Wapen: in blauw twee boven elkaar geplaatste gaande en aanziende leeuwen van goud, vergezeld van zeven liggende blokken van hetzelfde, geplaatst: twee bij het schildhoofd, twee tussen de leeuwen en drie bij de schildvoet.
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.

Losten de oude Germaanse stammen als de Bataven, Cherusken e.a. zich ± 500 in de Franken en Saksers op, de Friezen bleven als vrij volk bestaan in een gebied, dat zich uitstrekte van Weser tot Zwin. Pas Karel de Grote (± 800) kon de Friezen overwinnen. Bij het verdelingsverdrag van Verdun (843) kwam Friesland aan de Duitse Keizer, en vormde gedurende de middeleeuwen een afzonderlijk landschap. In de strijd om hun onafhankelijkheid tegen de graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht gingen wel gedeelten (o.a. West-Friesland) verloren, maar het eigenlijke Friesland bleef behouden. Zo ontstond de staat der zeven vrije Friese Zeelanden. Het oude Friese wapen en de vlag danken daaraan hun ontstaan. De zeven daarop voorkomende pompebladen duiden op genoemde Friese Zeelanden en de blauwe banen verbeelden de tussen gelegen wateren. Langzamerhand verviel het verbond der Friese Zeelanden door onderlinge twisten en verdeeldheid. Reeds voor het einde der twisten had de Duitse Keizer, Albrecht van Saksen tot

erfpotestaat van Friesland benoemd (1494). Wel werd hij in 1498 erkend, maar hij moest zich, evenals zijn zoons, met geweld staande houden. Zijn zoon George van Saksen verkocht in 1515 zijn aanspraken aan Karel V, die het land onderwierp. In 1523 werd Karel V als heer van Friesland erkend en van nu af bezat Friesland denzelfden landsheer als de overige gewesten.
Het tegenwoordige wapen werd het eerst gevoerd door George van Saksen als stadhouder van Friesland.

GRONINGEN.

Wapen: gevierendeeld; 1 en 4: in goud een dubbele adelaar van zwart, hebbende voor de borst een schild van zilver, beladen met een dwarsbalk van groen (stad Groningen); 2 en 3: in zilver drie linker-schuinbalken van blauw, vergezeld van elf harten van rood, geplaatst 1, 4, 4 en 2 (de Ommelanden).

Als provincie-wapen is het schild gedekt met een vijfbladige kroon.
In de vroege middeleeuwen woonden in het Noorden van Groningen de Friezen, in het Zuid-oosten de Saksers. Het deel, door de Friezen bewoond, deelde aanvankelijk de lotgevallen der Friese Zeelanden. Nadat zich in de 12e eeuw op het eind van de Hondsrug Groningen tot een krachtige stad had ontwikkeld, wilden zowel de Duitse keizer, als de graaf van Halland en de bisschop van Utrecht er hun gezag vestigen. Door de vele twisten, die uit de onderlinge naijver voortkwamen, gingen vele geslachten ertoe over tegen het einde der 14e eeuw graaf Albrecht van Beieren als leenheer te erkennen. Echter was de bescherming van deze graaf en zijn nazaten niet groot, want van 1506—1514 weet Albrecht van Saksen — de erfpotestaat van Friesland — Edzard, graaf van Oost-Friesland als heer van Groningen op te laten tre-

den, tot deze laatste in 1514 Groningen in de steek laat. Groningen koos toen tot heer en beschermer Karel, hertog van Gelder. Nadat George van Saksen (nazaat van Albrecht van Saksen) en George van Beieren (nazaat van Albrecht van Beieren) hun rechten op Groningen verkocht hadden aan Karel V, werd het een strijd tussen de beide Karel's, die eindigde in 1536, toen Groningen Karel V als heer huldigde. Zo werd het gewest met de overige Nederlanden onder één heer verenigd en samen met Drenthe en Friesland door één stadhouder bestuurd.
Bij de Unie van Utrecht (1579) sloten zich ook de stad Groningen en de Ommelanden aan. Dat de eerste door het verraad van Rennenberg in 1580 weer in Spaanse handen viel, gaf de Omelanden aanleiding zelf een wapen aan te nemen, zoals het 2e en 3e kwartier van het huidige provincie-wapen ons vertoont. De harten verbeelden de elf smaldelen, waaruit de Ommelanden bestonden, en de drie linker-schuinbalken duiden de grote Zijlvestenijen aan, n.l. het Aduarder, het Winsumer en het Delfzijlster zijlvest. De kleuren werden genomen naar het oud-Friese wapen.
De rijksadelaar in het wapen van de stad Groningen werd haar in de 14e eeuw door den Duitsen Keizer geschonken.

DRENTHE.

Wapen: een schild van goud, beladen met een Mariabeeld, houdende het Kind Jezus op de linkerknie en gekroond van goud; zittende in een gotische tempel, mede van goud.
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een hertogelijke kroon.

Onder de Duitse Keizers maakte Drenthe meerdere graafschappen uit, totdat het in het midden der 11e eeuw door Keizer Hendrik III aan den bisschop van Utrecht geschonken werd. Bij de beschrijvingen van Utrecht en Overijsel hebben we reeds gezien dat Drenthe sindsdien deel uitmaakte van het Oversticht en dat het gezag van de bisschop in deze afgelegen streken gering was. Door de oorlog tusen den bisschop van Utrecht en hertog Karel van Gelder, kwam Drenthe in 1522 aan den laatste, hetgeen in 1528 bij de vrede van Gorinchem bevestigd werd. Reeds in 1536 moest Karel dit gewest weer afstaan, toen het gelijktijdig met Groningen door Karel V veroverd werd.
De kastelein van Koevorden bestuurde als landvoogd van den bisschop van Utrecht het landschap Drenthe. In een strijd om onafhankelijkheid tussen den Kastelein en den bisschop verloor Otto II in 1227 bij Ane zijn leven. Zijn dood werd gewroken door zijn opvolger bisschop Otto III, die Drenthe een zoenoffer oplegde. Zo werd ± 1235 het klooster „Maria ten Kampen" bij Koevorden gesticht, dat ± 1260 naar Assen verplaatst werd. Aan het zegel van dit klooster is het provincie-wapen ontleend.

NOORD-BRABANT.

Wapen: in zwart een rechts-gewende klimmende leeuw van goud, getongd en genageld van rood.
Als provincie-wapen is het schild gedekt met een hertogelijke kroon, rood gevoerd, met hermelijnen opstagen.

Na de grote volksverhuizing (± 400) werd Brabant door de Franken bezet. Graaf Hendrik van Leuven nam in 1086 de titel graaf van Brabant aan en nadat Neder-Lotharingen aan het bezit was toegevoegd (1106) nam

Hendrik I in 1190 de titel hertog van Brabant en Neder-Lotharingen aan. De graven van Leuven voerden als wapen een rood veld met een zilveren dwarsbalk, en deze kleuren zijn steeds die van Brabant gebleven. In 1288 na de slag bij Woeringen voegde hertog Jan I, Limburg aan zijn bezit toe. Door uitsterving van het geslacht der graven van Leuven kwamen Brabant en Limburg aan het Huis Luxemburg (1355). Door huwelijk gingen de bezittingen in 1383 over aan het Bourgondische Huis en in 1477 aan het Oostenrijkse Huis. Keizer Karel V — uit het Oostenrijkse huis — was dus al hertog van Brabant, Limburg en Luxemburg toen hij in 1543 de Noord-Nederlandse gewesten onder zijn heerschappij kreeg. De eenheid van de Noord- en Zuid-Nederlandse gewesten was hiermee tot stand gekomen. Gedurende de 80-jarige oorlog verloor Spanje het Noorden van Brabant, dat aan de republiek der Verenigde Nederlanden kwam, en dat als Generaliteitsland door de Staten-Generaal werd bestuurd.

Het provincie-wapen vertoont het oude Brabantse hertogelijk wapen. De leeuw in het wapen moet men zien als symbool van onafhankelijkheid, doelend op de ontvoogding van Frankrijk over het oude rijk van Lotharius, den kleinzoon van Karel den Grooten, die in 843 bij het verdelingsverdrag van Verdun het middelste gedeelte van het rijk kreeg toegewezen. Brabant nam de kleuren goud en zwart aan naar den Duitsen rijksadelaar, in tegenstelling tot de Franse kleuren goud en blauw (gouden leliën op een blauw veld).

De hertogen van Brabant voerden in hun wapen op het schild een gekroonde helm met als helmteken de leeuw uitkomend tussen een zwarte vlucht. Dekkleden: goud en zwart.

LIMBURG.

Wapen: gevierendeeld; 1: in zilver een rechts-gewende klimmende leeuw van rood, gekroond, genageld en getongd van goud. (Valkenburg); 2: in goud een rechts-gewende klimmende leeuw van zwart, getongd en genageld van rood (Gulik); 3: in goud drie hoorns van rood, geplaatst 2 en 1, beslagen van zilver (Horne); 4: in blauw een rechts-gewende klimmende leeuw van goud, getongd van rood, gekroond en genageld van goud (Gelder voor 1371); — over alles heen een hartschild: in zilver een rechts-gewende klimmende leeuw van rood, gekroond, genageld en getongd van goud (Limburg).

Als provincie-wapen is het schild gedekt met de Limburgsche hertogelijke hoed of kroon.
Het wapen vertoont ons de vijf belangrijke delen van het gewest. We zullen zien hoe tenslotte alle graafschappen onder één heer — Karel V — verenigd werden en sindsdien als één gewest deel uitmaakt van de verenigde Nederlandse provinciën.
Limburg werd als graafschap (± 1050) gesticht door Frederik van Luxemburg, hertog van Neder-Lotharingen. Na een langdurige strijd met Reinoud v. Gelder kon Frederik's nazaat, hertog Jan I van Brabant en Neder-Lotharingen het inmiddels tot hertogdom verheven Limburg aan zijn bezit toevoegen. Limburg en Brabant waren dus verenigd. (Zie beschrijving van Noord-Brabant).
Gulik werd in de aanvang der middeleeuwen door graven bestuurd, — Gerhard wordt ons als eerste graaf genoemd (± 1050) — tot Willem V van Gulik door Keizer Karel VI in 1356 tot hertog verheven werd. Even-

als de andere Nederlandse gewesten was n.l. ook Gulik een leen van het Duitse Rijk en werden de leenheren dus in hun ambt door den Duitsen keizer bevestigd. Willem VI verkreeg in 1371 het hertogdom Gelder. De geschiedenis van Gulik verloopt dan parallel aan die van Gelder (zie beschrijving Gelderland).

Valkenburg wordt het eerste vermeld in een schenking van Keizer Hendrik III (1040). De heerlijkheid kwam in 1221 aan graaf Walram van Limburg. Vermoedelijk zal Valkenburg in dezelfde tijd als het hertogdom Limburg aan de hertogen van Brabant zijn gekomen en deelt dan in de lotgevallen van dit hertogdom.

Gelder is het stamland der graven van Gelder. Deze heren breidden in de middeleeuwen hun gebied sterk uit en men spreekt dan (± 1500) veelal ook van Neder-Gelder (het stamland in de provincie Limburg) en Opper-Gelder (de overige bezittingen, vnl. in de provincie Gelderland). Beiden delen bleven echter onder denzelfden hertog. We zagen reeds bij de beschrijving van Gelderland hoe Gelder aan Karel V kwam.

Horne, als heerlijkheid een deel van het graafschap van Loon, kwam na het uitsterven van dit geslacht (1360) onder leenheerschappij van den bisschop van Luik. Na in 1450 tot graafschap verheven te zijn, kwam het in 1538 aan Lamoraal, graaf van Egmond, die in 1568 zijn leven liet op het schavot in Brussel. Karel V verklaarde Horne toen tot zijn bezit, en hiermede waren alle delen van Limburg in één hand.

De oude hertogen van Limburg voerden in hun wapen op het schild de gekroonde helm. Als helmteken een uitgespreide pauwenstaart in natuurlijke kleuren, waartussen een uitkomende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw. Dekkleden: zilver en rood.

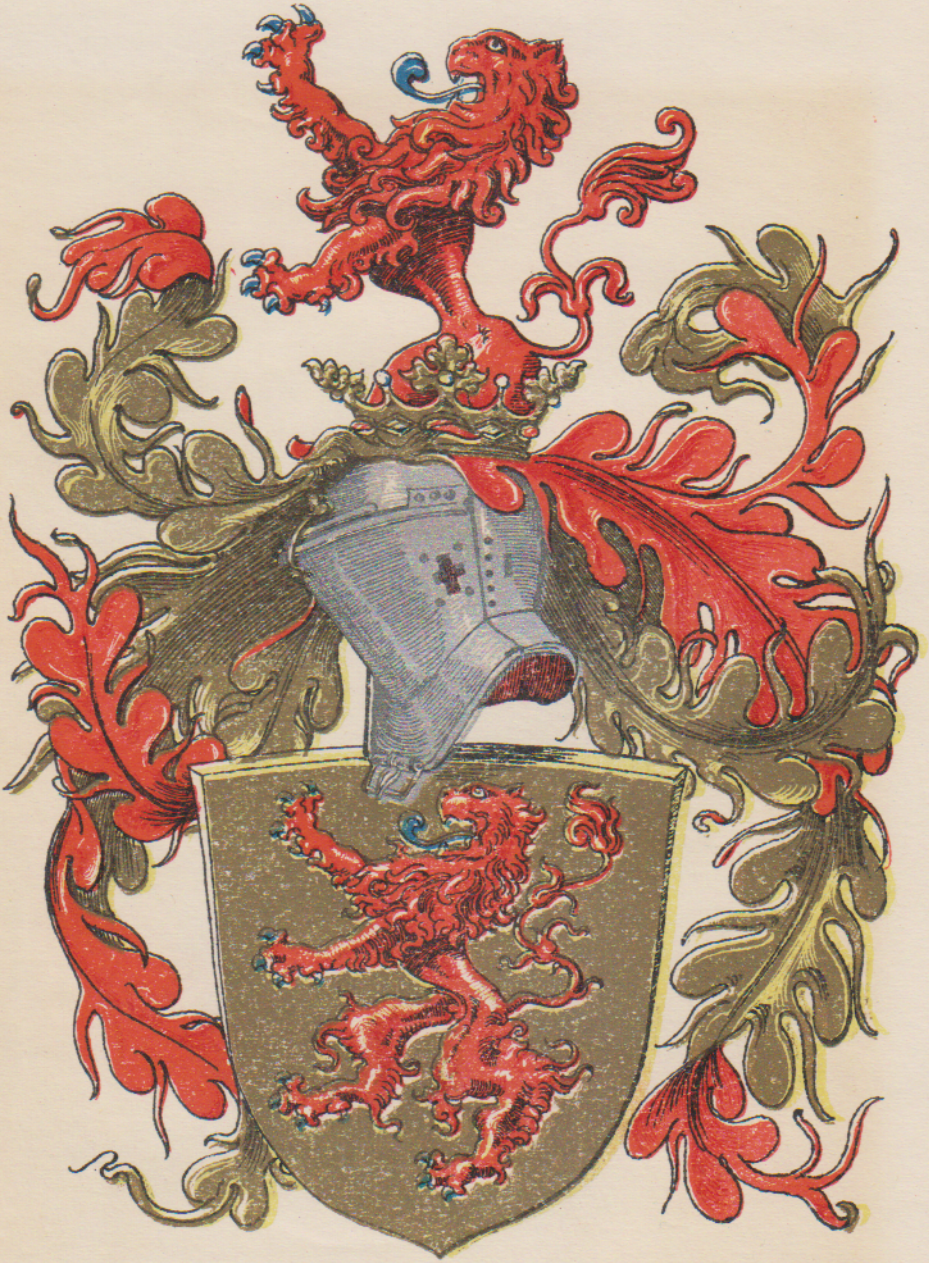

ZUID HOLLAND

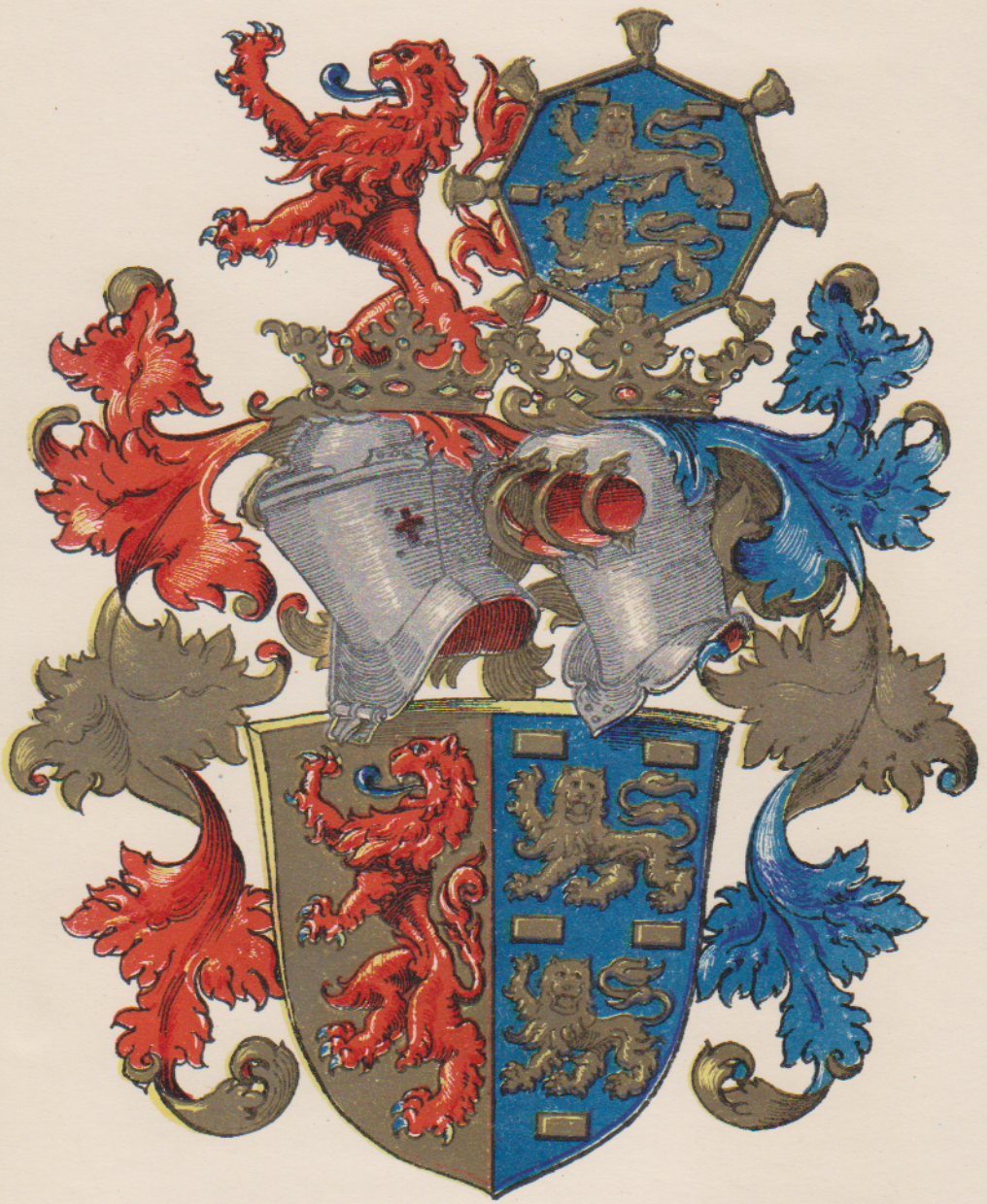

NOORD HOLLAND

ZEELAND

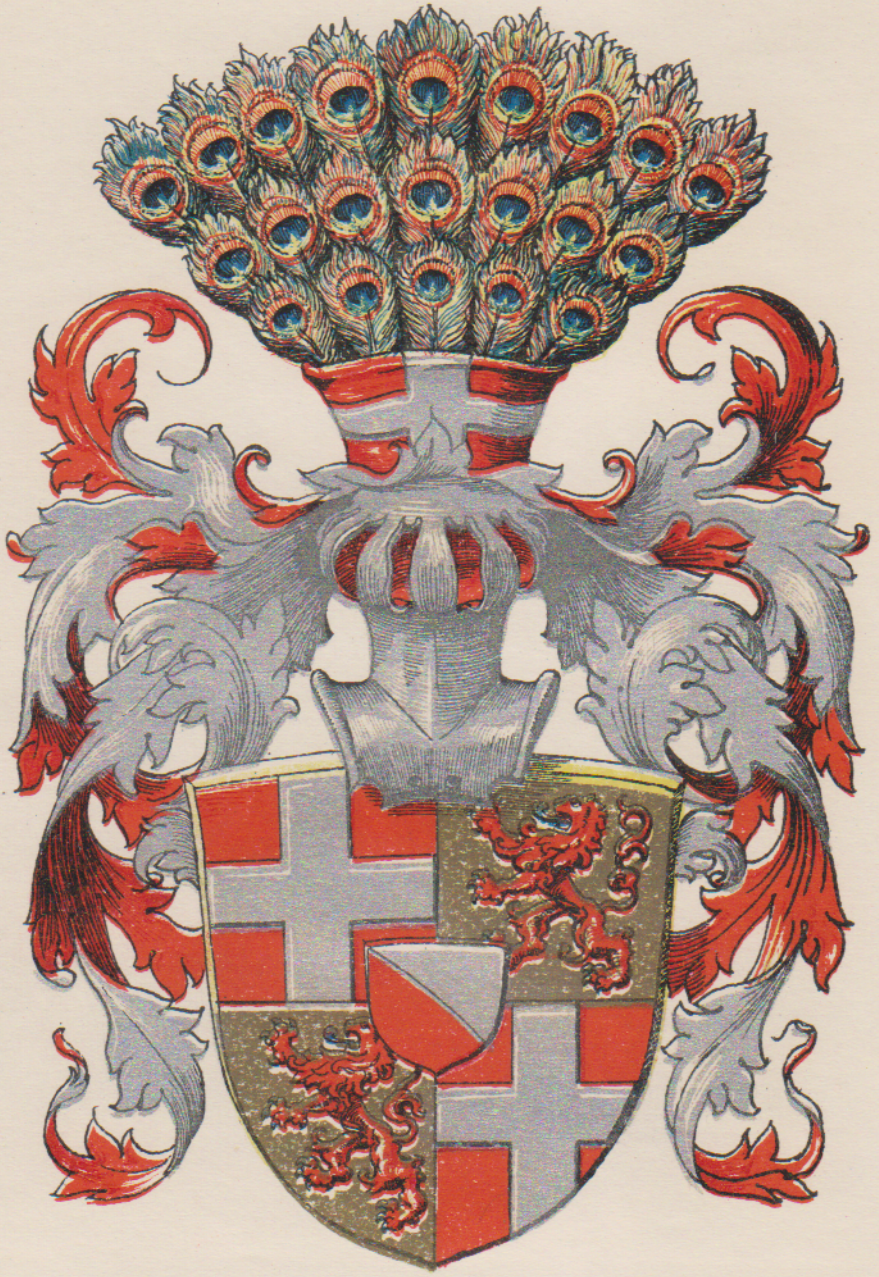

UTRECHT

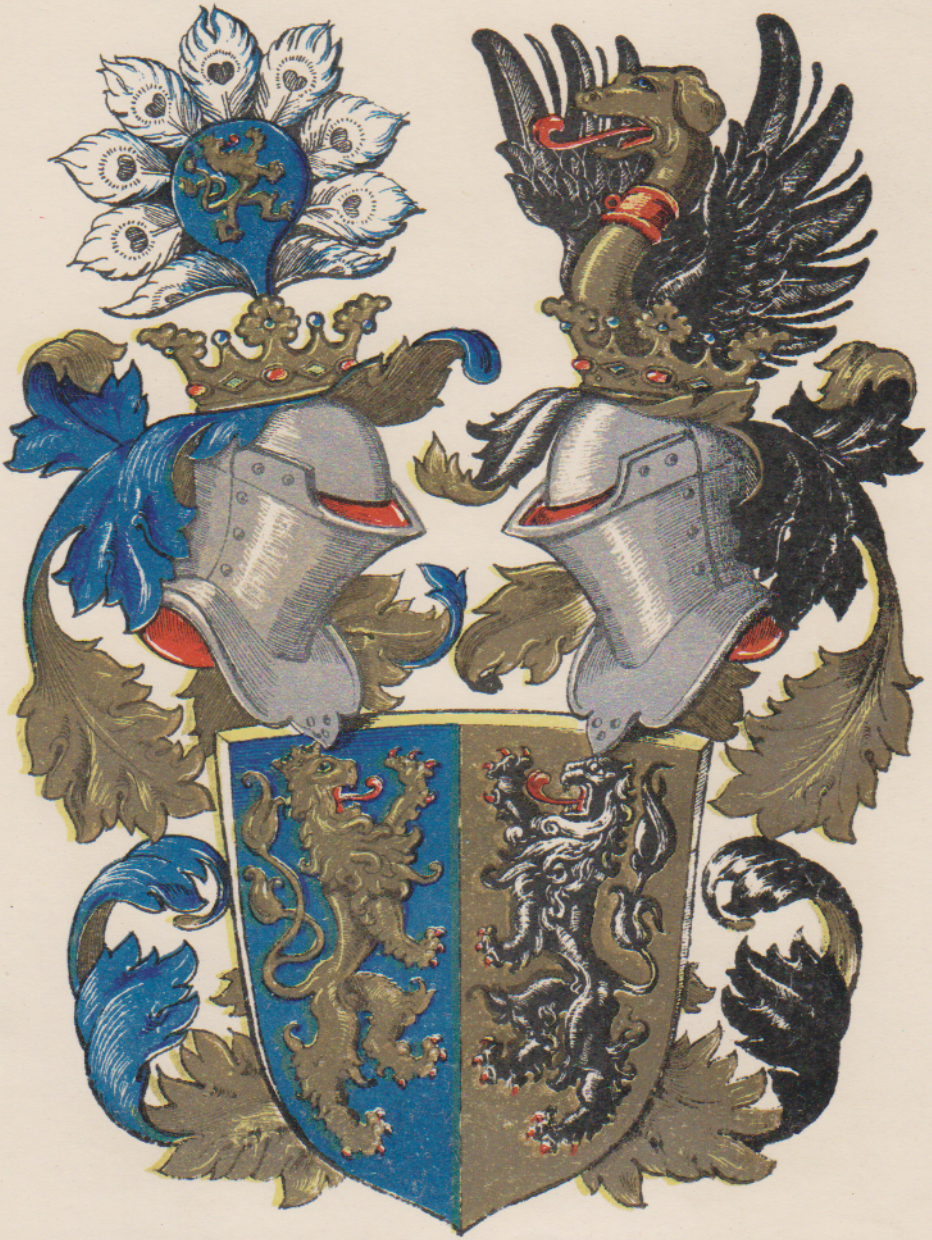

GELDERLAND

OVERIJSEL.

FRIESLAND

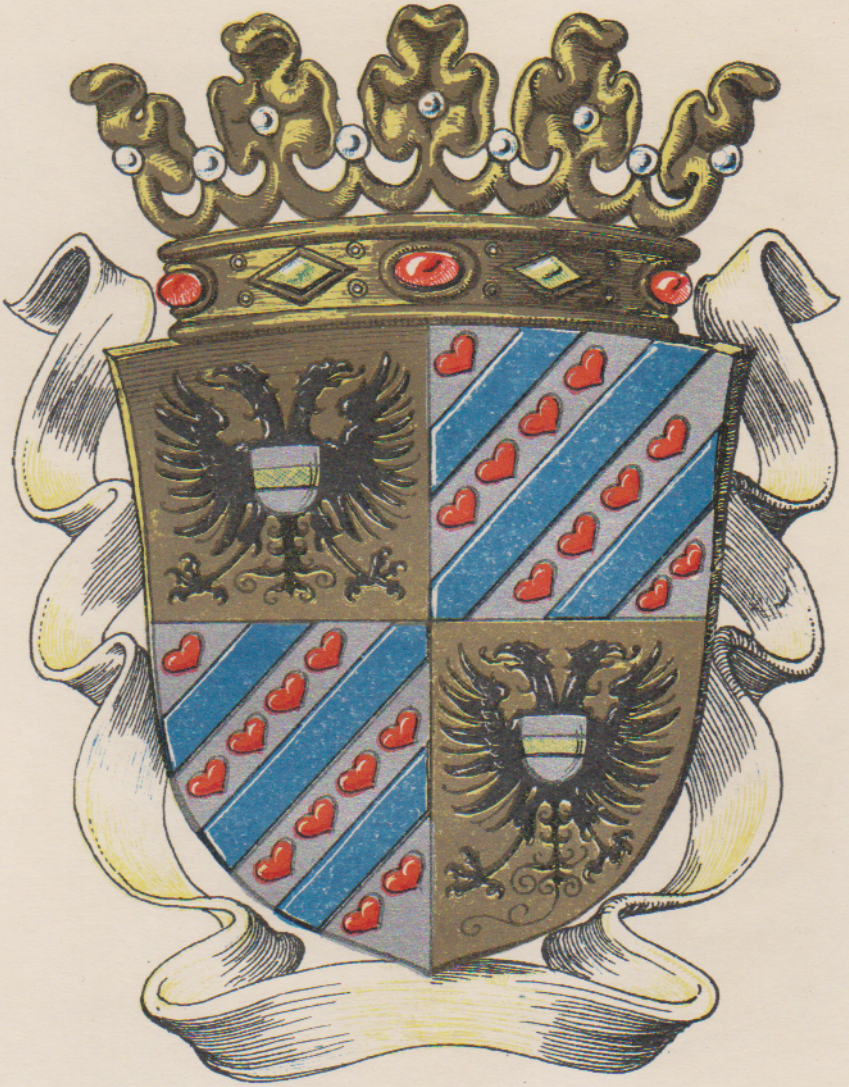

GRONINGEN

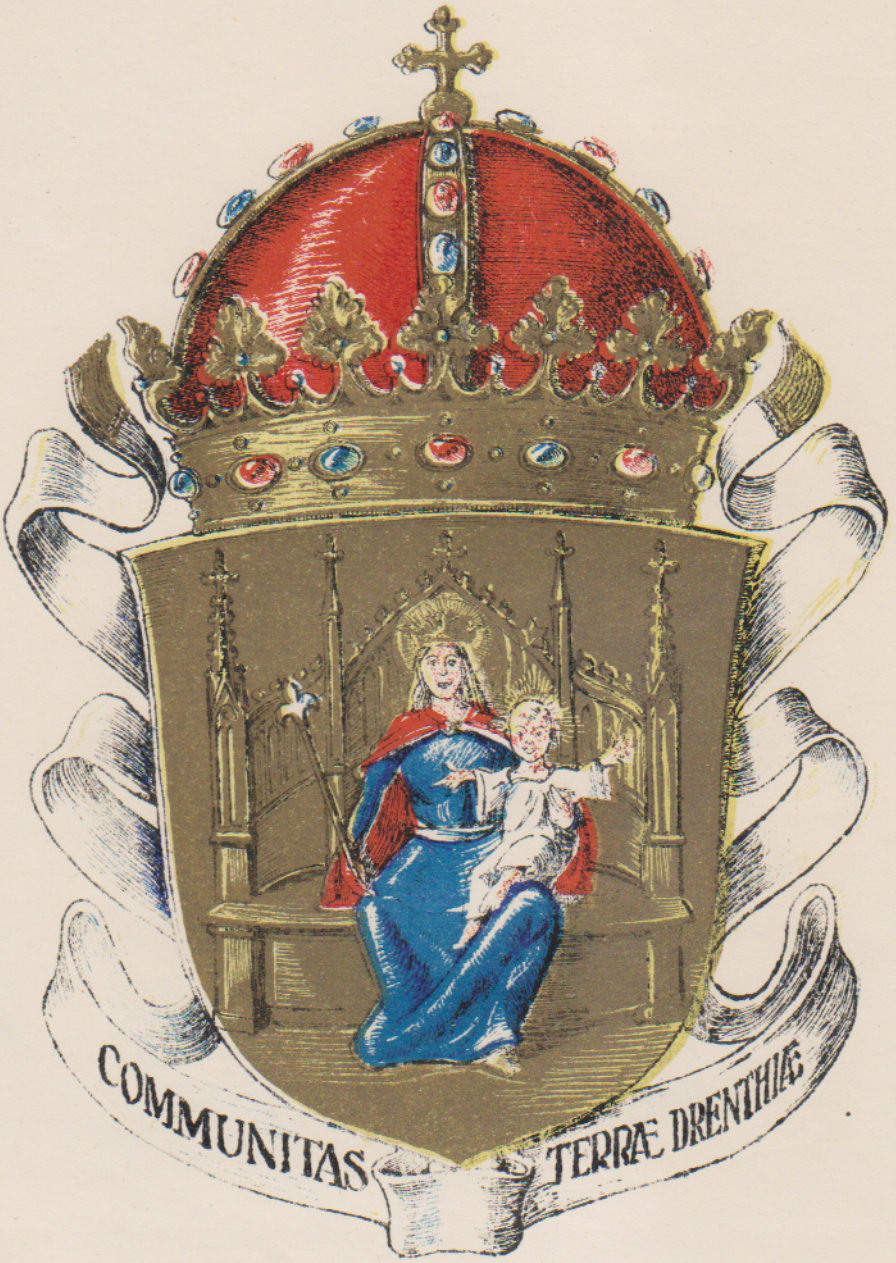

DRENTHE

NOORD BRABANT

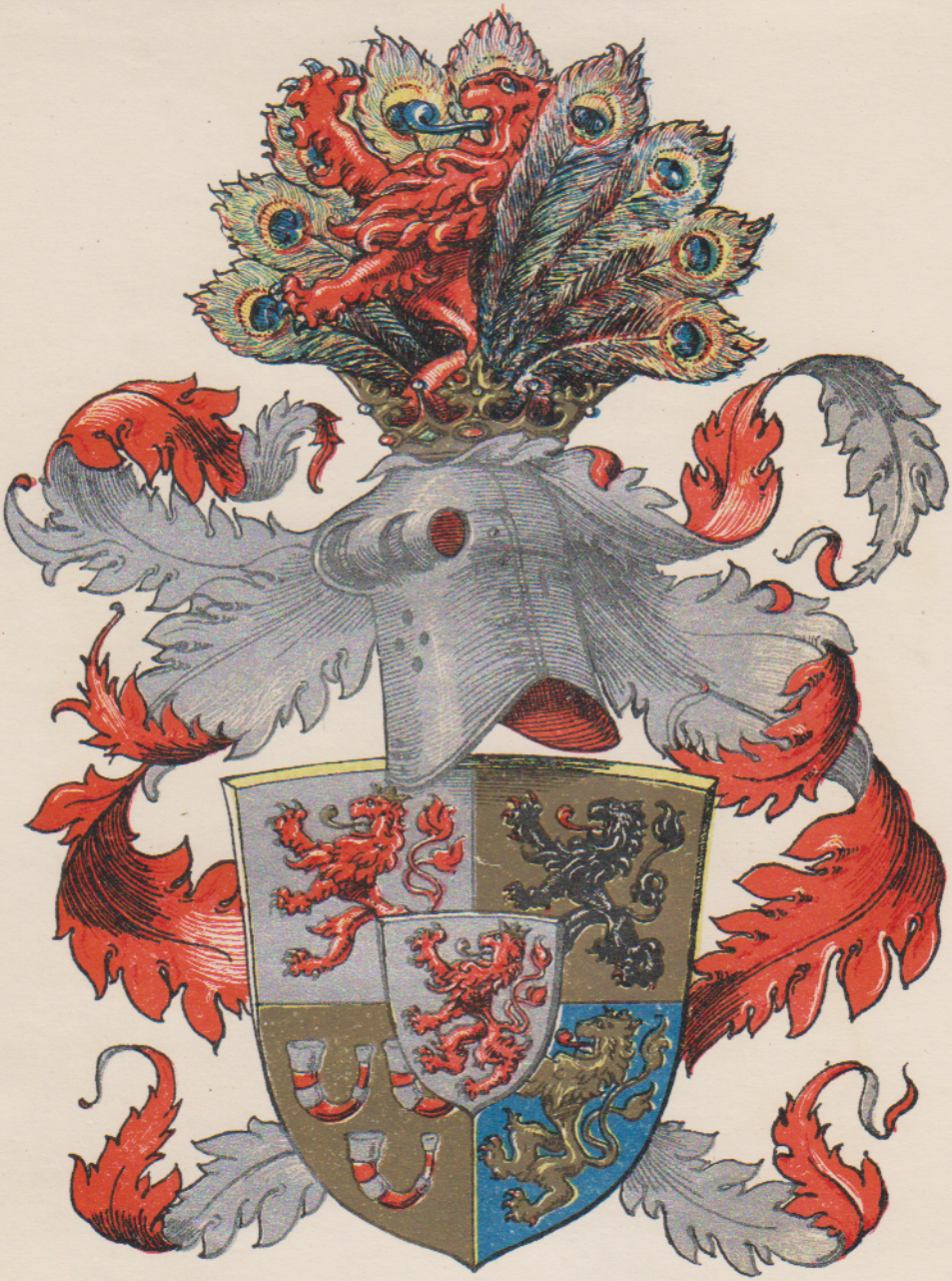

LIMBURG